

Ayasofya'nın Tekrar Camiye Dönüştürülmesi Meselesi ve Fetih Kutlamaları (1950-1970)*

The Issue of Reconversion of Hagia Sophia into Mosque and Conquest Celebrations (1950-1970)

Ahmet İŞLER^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis/Türkiye, ahmet_isler@hotmail.com ORCID: orcid.org/0000-0002-9742-1260

ÖZ

İstanbul'un fethinin sembolü ve Fatih'in emaneti olarak görülen Ayasofya Camii, 24 Kasım 1934'te Bakanlar Kurulu Kararı ile müzeye dönüştürülmüştür. Bu durum muhafazakâr, milliyetçi ve İslamcı kesimleri derinden etkileyen bir hadisedir. Özellikle Tek Parti döneminden sonra müzeye dönüştürülen Ayasofya'nın tekrar ibadete açılması için bir mücadele verildiği görülmektedir. Bu çalışmada 1950-1970 yılları arasında daha çok muhafazakâr/İslamcı düşünürlerin ortaya koyduğu mücadele ele alınmıştır. Yine Ayasofya ile bağlantılı ve Ayasofya meselesini her seferinde gündeme getiren İstanbul'un fethi yıldönümü bağlamında konu irdelenecektir. Ayasofya'nın bir iç mesele olduğu gibi dış politika konusu olduğu da göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Burada temel referans kaynağı söz konusu kesimlerin çıkarttığı gazete ve dergiler olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya, Fetih Kutlamaları, Muhafazakârlık.

ABSTRACT

The Hagia Sophia Mosque, which is seen as the symbol of the conquest of Istanbul and the trust of Fatih, was transformed into a museum on 24 November 1934 with the decision of the Council of Ministers. This is an incident that deeply affects conservative, nationalist and Islamist circles. It is seen that there is a struggle to reopen Hagia Sophia to worship, which was converted into a museum after the Single Party period, to be opened again. In this study, it has been mostly tried to reveal the struggle of conservative/Islamist thinkers between the years 1950-1970. Again, the subject is examined in the context of the anniversary of the conquest of Istanbul, which is related to Hagia Sophia and always brings up the issue of Hagia Sophia. It has been tried to be taken into consideration that Hagia Sophia is an internal issue as well as a foreign policy issue. Here, the main reference source will be the newspapers and magazines published by the said groups.

Keywords: Hagia Sophia, Conquest Celebrations, Conservatism.

1. GİRİŞ

Dördüncü yüzyılda inşa edilen Ayasofya, önceleri, "Büyük Kilise" olarak adlandırılmış, beşinci yüzyıldan sonra ise "Sophia" adını almıştır. Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra Ayasofya adını alan yapı camiye dönüştürülmüş ve ilk Cuma namazı burada kılınmıştır (Erdoğan, 2012: 2). Tarih boyunca tahribata uğrayan Ayasofya, Ermeni mimar Tiridat tarafından altı yıllık bir çalışmayla 13 Mayıs 994'te tekrar açılmıştır. IV. Haçlı Seferi esnasında (1204) İstanbul'u işgal eden Latinler burayı yağmalamış ve büyük oranda tahrip etmiştir. Daha sonra defalarca tamirâtı yapılan kilise, fetihden önce bakımsız ve harap bir durumdadır (Eyice, 1991: 207). Ancak fetihle birlikte Ayasofya yeni bir yüze kavuşmuş ve korunarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

İstanbul fethinin sembolü olarak görülen Ayasofya, beş yüz yıl boyunca camii olarak kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettikten sonra İmparatorun "şahsi mülkü" konumunda olan Ayasofya, Fatih'in "şahsi" mülküne "camii" olarak kullanılmak üzere girmiştir. Erken cumhuriyet döneminin başlarında (1931-1933) restorasyon çalışmalarına sahne olan Ayasofya Camii, 24 Kasım 1934'te Bakanlar Kurulu Kararı ile müzeye dönüştürülmüştür. Ayasofya, hem Fatih döneminde hem de sonrasında İslâm dünyasında Mekke, Medine ve Kudüs'teki kutsal mekânlardan sonra "sembol bir mabet" olarak görülmüştür (Özdemir, 2014: 3). Ayasofya'nın müzeye dönüştürülürken Bakanlar Kurulu kararının resmi gazetede yer

* Bu çalışma "Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncede Milliyetçilik (1939-1970)" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

almaması ve Atatürk'ün imzasının gerçekte var olup olmadığı tartışmaları devam ederken karar içeriğinin anlaşılmasında zorluklar yaşanmıştır. Zira Müslüman toplumlar açısından kutsal görülen Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesinin “Şark Âlemini sevindireceği” ve “insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracacağı” gibi anlam verilemeyen argümanlarla savunulmuştur (Kandemir, 2004: 58). Maarif Vekâlet'inin 14.11.1934 tarihli teskeresinde “Ayasofya Camii”nin “eşsiz bir mimarlık sanat abidesi” olarak güzelleştirilmesi ve korunması amaçlanmıştır (BCA. 30.18.01.02/ 49.79.6). Öte yandan Ayasofya'nın Hıristiyan dünyası için de sembol bir konumda olması ve 19. yüzyıldan itibaren caminin kiliseye çevirme hayallerinin dışı vurumu, müzeye çevrilen camii ile ilgili tepkilere neden olmuştur (Detaylı bilgi için bkz. Akgündüz v.d.: 2005). Ayrıca caminin müzeye çevrilmesinin hukuki olmadığı vakfiyede geçen “Kim ki bâtil gerekçelerle bu vakfın şartlarından birini değiştirirse veya vakfın değiştirilmesi ve iptali için gayret gösterirse, vakfın ortadan kalkmasına veya maksat ve gayesinden başka bir gayeye çevrilmesine kast ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerlerine olsun” (aktaran: Çoruhlu v.d, 2016: 26) ibaresi müzeye dönüştürülen caminin meşruiyetini sorgulamaktadır. Nitekim Çoruhlu v.d. 1934'de Bakanlar Kurulu kararında Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi hususunu detaylı bir şekilde incelemiş ve kararın hukuki boyutu sorgulanmıştır: “Ayasofya'nın müze kullanımının İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 17. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. protokolünün 1. Maddesi, Anayasa'nın 35. maddesi, Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesi, Vakıflar Kanunu'nun 3, 6, 16 ve 30. maddesi ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 10. ve 11/2. maddesine aykırı olduğu belirlenmiştir” (Çoruhlu vd., 2016: 29). Bu kararlar 1950-1970 yılları arasında İslami dergilerde de sorgulanmış Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi hukuken meşru görülmemiştir.

Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde bu değişimin nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye'nin modernleşme serüveni dikkate alındığında 1930'lardan sonra radikal bir Batılılaşma sürecine girdiği gözlenmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Kemalist modernleşmenin Osmanlı ve İslam medeniyeti için önemli olan bir yapıyı camiden müzeye dönüştürmesinde bir sakınca görmediği anlaşılabilir. Nitekim Amerikan Bizans Enstitüsü 1931'de Ayasofya'da mozaikleri gün yüzüne çıkarma izni almıştır (BCA. 30.18.1.2/20.37.18) Amerikan Bizans Enstitüsü müdürü olan T. Whittmore, Atatürk'ün talebi Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 1932'de çalışmalara başlamıştır. Restorasyon çalışmaları yapının tarihi dokusunu gün yüzüne çıkarma hedefinde olup ayrıca kazı çalışmaları yapılmıştır. 1970'lere kadar süren çalışmaların sonunda “şimdiki güney tarafı girişi üstünde Meryem, Konstantin ve Justinianos'u tasvir eden XI. yüzyıla ait olduğu sanılan mozaik ile imparator Kapısı üstündeki alınlıkta VI. Leon'u İsa önünde secde eder vaziyette tasvir eden mozaik bulunmuş, apsis yarım kubbesinde büyük bir Meryem ile önündeki kemerin alt kısımlarında iki baş melekten biri meydana çıkarılmıştır (IX. yüzyıl). Yukarı katta ise kuzey galerinin kuytu bir kemer aralığında imparator Alexandros'un portresi, kuzey kemeri içindeki kalkan duvarının alt kenarında üç aziz, güney galerinin ortalarında İsa, Meryem ve Joannes üçlüsü (XII yüzyıl), nihayet aynı galerinin dip duvarında imparatoriçe Zoe ve IX. Konstantin Monomakhas ile II. İoannes Komnenos'un karısı ve oğlunun resimleri bulunmuştur” (Eyice, 1991: 209).

Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi bir kesim tarafından hoş karşılanmasa da buna karşı çıkmak ve açıkça muhalefet etmek Tek Parti döneminde pek mümkün olmamıştır. Ancak çok partili döneme geçişte gerek milliyetçi gerekse de muhafazakâr çevrelerce fethin sembolü olan Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesine dönük girişimlerde bulunulmuştur. İstanbul'un Fethi yıldönümünde bu talep daha yüksek bir sesle dile getirilmeye başlanmış, Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında bununla ilgili etkinlikler yapılmıştır. Ayasofya Camii, müzeye dönüştürüldükten sonra ilk olarak Ağustos 1980 yılında “Hünkâr Mahfili” denilen küçük bir bölüm ibadete açılmış ancak kısa süre sonra askeri darbe ile kapatılmıştır. 1992 yılında dönemin hükümeti burayı yeniden ibadete açmıştır. Muhafazakâr ve İslami kesimler özellikle Tek Parti döneminden sonra müzenin tekrar camiye dönüştürülmesi bağlamında büyük bir mücadele vermiştir. Müslümanlar açısından İstanbul'un fethine mazhar olduğu için Fatih'in emanetine sahip çıkamama ve fethin sembolü olan Ayasofya'nın “zincire vurulması” bu kesimde derin yaralar açtığı görülmektedir. Öte yandan Müslümanların İstanbul'u fethetme gayesi Hz. Muhammed'in methine mazhar olma isteğiyle de ilgili bir durumdur. İslam orduları Fatih'ten çok önce bu gayenin peşinde koşmuşlardır. Sahabeden Eyüp el-Ensari'nin fetih girişimi İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bakımdan İstanbul'un fethi sıradan bir fetih değildi ve fethin sembolü olan Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi İslam ve Türk tarihi açısından kabul edilebilir bir durum olarak görülmemektedir. Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi için İslamcı/muhafazakâr çevreler fikirleriyle, eylemleriyle şiirleriyle ve süreli yayınlarıyla bu taleplerinden vazgeçmemişlerdir. Ayasofya için yazılan “Aylar yıllar geçti, hâlâ ağlarsın, Artık yaşlarını sil Ayasofya, O mahzun halinle yürek dağlarsın, Fethin sembolüsün bil Ayasofya” mısraları bestelenerek ezgilere dönüştürülmüştür. Yine konu siyasiler tarafından da ele alınmıştır. Dönemin Milli Selamet Partisi lideri Necmettin Erbakan meydanlarda “Ayasofya'yı Biz Açacağız” vaadinde bulunarak ilk kez “yetkili bir devlet adamı” olarak Ayasofya'nın ibadete açılmasını açık bir dille ifade etmiştir. 1977'de bir gazetede yaptığı mülakatta “Ayasofya Camii İslam'ın köhnemiş Hristiyanlığa galebenin timsalidir” cümlelerini sarf etmiştir. Erbakan, Ayasofya'yı “Hakk'ın batıla galebesinin timsali” (*Sebil*, 1977: 10) olarak nitelemiş ve müzeye çevrilen Ayasofya'nın ibadete açılması gerektiğini vurgulamıştır.

86 yıl boyunca müze olarak kalan Ayasofya, Danıştay'ın Bakanlar Kurulu'nun 24 Kasım 1934 tarihli kararını iptal etmesiyle tekrar camiye dönüştürülmüştür. Danıştay'ın gerekçeli kararında caminin vakıf senedindeki ibaresine göre camii vasfı dışında kullanılmasının hukuken mümkün olmadığı kararı verilmiştir. Ayasofya 24 Temmuz 2020'de Cuma namazının kılınmasıyla ibadete açılmıştır. Bu çalışmada Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi için 1950-1970 yılları arasında muhafazakâr/İslamcı¹ düşünürlerin ortaya koyduğu mücadele ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yine Ayasofya ile bağlantılı ve Ayasofya meselesini her seferinde gündeme getiren İstanbul'un fethi yıldönümü bağlamında konu irdelenecektir.

¹ Çalışmada muhafazakâr veya İslamcı kavramlarının bazı durumlarda benzer şekilde verilmesinin sebebi 1970'lere kadar İslamcı kavramının veya İslamcılığın kendilerini muhafazakâr veya mukaddesatçı olarak tanımlamalarıdır. 1970'lerden sonra bu

2. FETİH KUTLAMALARI VE AYASOFYA'NIN TEKRAR CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ TALEPLERİ

Kökenleri II. Meşrutiyet Dönemi'ne dayanan Fetih Kutlamaları, milli bilinç uyandırma ve sürekli hale getirme amacıyla etkili bir araç olmuştur. Balkan Harbi sonunda yükselen milli duygular, bayramların önemini de arttırmıştır. İttihat ve Terakki iktidarı bu doğrultuda milli bilinci güçlendirme gayesiyle milli bayramlara önem vermiştir (Tağmat, 2014: 48). Nitekim iktidarların meşrutiyet kazanması ve yorumlarını topluma benimsetmeleri açısından bazı “siyasal sembollere” ihtiyaç vardı. Bu yönüyle milli bayramlar ve kurtuluş törenleri ittihatçıların önemli siyasal sembolleriydi (Kuzucu, 2018: 83). Bu düşünce etrafında yapılan ilk kutlama II. Meşrutiyet'in ilanının milli bayram kabul edilmesidir. Daha sonra, Çocuklar Bayramı, İdman Bayramı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş günü olan “İstiklal-i Osmanî Günü” gibi bayramlar, İttihat ve Terakki Fırkası'nca gelenek haline getirilmek istenmiştir. İstanbul'un Fethi ise ilk olarak 1914'te I. Dünya Savaşı'nın arifesinde büyük törenlerle coşku içinde kutlanmıştır. Geniş halk kitlesinin katıldığı fetih kutlaması, Ayasofya'dan Fatih semtine yürüyüşle başlamıştır. Fatih'teki merasimde Türk Ocağı adına Hamdullah Suphi bir konuşma yapmış, konuşmasında “Türklük ülküsü” damgasını vurmuştur (Tağmat, 2014: 48-49). 1914'ten sonra uzunca bir süre kayda değer bir kutlama yapılmamıştır. Atatürk döneminde fetih kutlanmasına rastlanmamış, ancak 1939 yılına gelindiğinde fethin 500. yılının kutlanması gündeme gelmiş, 1952 yılında Fetih Derneği fethin kutlanması görevini üzerine alarak hazırlıklara başlamıştır (Tağmat, 2014: 52). Necip Fazıl Kısakürek 1943 yılındaki yazısında İstanbul'un fethi kutlamalarını tasvip etmemiştir. Ona göre İstanbul'un kurtuluşu ve “Türk'e ait oluşu” çok “doğal” bir olaydı. Her vesile ile kutlama merasimlerine girişmek kurtuluş ve aidiyetten şüphe etmektir. Frenklerin “kendini küçük görme ukdesi” dediği bu duygudan kurtulmak gerekliydi (Kısakürek, 1943: 2).

Tek Parti döneminden sonra muhafazakârlar, geleneğe dönme çabaları göstermiş, Osmanlı tarihiyle bağlar kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, Hanedanlık gibi konuları ön planda tutan bir tarih anlayışı gelişmiş, İstanbul'un fethine büyük anlamlar yüklenerek her yıl kutlama programları düzenlenmeye başlanmıştır. Copeaux, “Fetih” sözcüğünün sıkça kullanılmasını “Osmanlı tarihine idealist” ve “Müslüman bir bakış” değerlendirmesini yapmıştır. Ona göre fetih, “Kemalist olmayan bir kimlik olayı”dır. İstanbul'un fethi de basit bir toprak kazanması değil, “dinsiz ve meşru olmayan hiyerarşilerin vahiy karşısında mağlubiyetidir” (Copeaux, 2006: 245). Bu yaklaşıma uygun olarak Ayasofya Camisi'nin müzeye çevrilmesi, muhafazakârlar arasında büyük infiale yol açmıştır. Fetih ve Ayasofya'ya bu denli sahip çıkılmasının bir diğer sebebi de Kemalizm ile hesaplaşma düşüncesi olabilir. Eşref Edip'in *Sebilürreşad* dergisinde geçen haberde, 1934 yılında Ayasofya'nın müzeye çevrilmesinden CHP iktidarının ve misyoner teşkilatların sorumlu olduğu (*Sebilürreşad*, 1952a: 399) ileri sürülmüştür. Yine M. Raif Ogan 9 Aralık 1952 tarihli *İslam Dünyası* adlı dergisinde “Ayasofya: Meçhul Şehitler Abidesidir” adlı bir yazı kaleme almıştır. Ogan yazısında CHP iktidarının laikliğin gereği olarak Ayasofya'yı müzeye dönüştürdüğünü belirtmiştir. Ona göre bu olay ezanın ve ibadetlerin Türkçeleştirilmesi ile aslından koparılmasından farksız değildi. Ogan'a göre CHP'nin “din ve iman aleyhine açtığı bu çeyrek asır harbini” laikliğin icabı olarak kabul etmek mümkün değildi. Beş asır boyunca camii olarak bilinen, fethin sembolü Ayasofya'nın “Bizans Müzesi” olarak kalmasının İslam milletlerinin hakkına girmek olduğu kadar Türkün “şanlı tarihine”, “zafer abidesine” ihanettir. Bundan dolayı Ayasofya mevcut iktidar tarafından tekrar camiye dönüştürülmelidir (Ogan, 1952: 4-5).

Dönemin muhafazakâr dergilerinden biri olan *Türk Ruhu* dergisinin yazarı Ali Haydar Öztürk'e göre fethin ilk müjdecisi olan peygamberin, “İstanbul'un fethini emanet ettiği mefkûre”nin sahibi Müslüman Türklerdir. Bundan dolayı fetih, sıradan bir olay değildi, “iman kuvvetinin taş duvarları kâğıt gibi yırtıp geçmesi”ni temsil etmekle de kalmazdı. Tarihin gördüğü “en çetin harb”in ifadesi de değildir. Gemileri karadan yürüten “eşsiz strateji”den de ibaret değildir. Fetih, “Hakka bağlı Türklüğün şanını cihana duyuracak büyük devlet olmanın adı” idi. Fetih mefkûresi, “Türklüğün kanıyla yoğrulmuş” onun ayrılmaz bir parçasıdır (Öztürk, 1958: 3). 1957'de yayınlanan dergi Osmanlı mirası ve Osmanlı padişahlarının dünya tarihine katkılarını ön plana çıkaran yayınlar yapmıştır (Özalper, 2019: 587). Bu bağlamda derginin yayın politikasında Ayasofya'nın Türk-İslam tarihi açısından önemini dile getirdiği görülmektedir. Bu yönüyle İstanbul'un fethi, Türk tarihi kadar İslam tarihinin de önemli bir parçasıydı. 1951'de *Sebilürreşad* dergisi Fethi Tevetoğlu'nun yazısını paylaşmıştır. Tevetoğlu yazısında 29 Mayıs İstanbul'un fethi gününü “milli bayram günlerinin en makbulü” olarak nitelemiştir. 29 Mayıs'ı Türkün ve İslam'ın en “ulu bayram günü” olarak gören Tevetoğlu, milli tarihini bilen ve seven her Türkün, bu fikre sahip çıkması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre 29 Mayıs, “Türk ve Müslüman'ın güldüğü, düşmanın ve kâfirin öldüğü gün”dü. Tevetoğlu, İstanbul'un fethinin önemini şu cümlelerle aktarmıştır: “Türkün saadet yazısını yazan, şereflerinden Ulu Tanrı katına Türkün ezanını ulaştıran bu minareler, Türk ve İslam Cenneti (İslâmbol) İstanbul'un ebedî süsüdür. Yeryüzünde bir tek Türk varoldukça, Türk İstanbul'un, minaresiz ve minarelerin ezansız kalması imkânsızdır. Ulu Tanrı bu yeryüzü Cennetini Türke lâıyk görünce, dünya tarihinde hürriyet, adalet ve ilim severliği ile de eşine çok az rastlanır büyük Türk Padişahı Fatih ve Ayasofyayı Türkün mâbeti yapmıştır” (Tevetoğlu, 1951: 69). Milliyetçi kesimin önemli isimlerinden biri olan Tevetoğlu'nun yazının *Sebilürreşad* dergisinde yayınlanması milliyetçi ve muhafazakâr kesimin konuya yaklaşımının ortak olduğunu göstermektedir. Nitekim Ayasofya hem Türk tarihi hem de İslami açıdan sembol bir olgudur.

İstanbul'un fethi kutlamalarında öne çıkan en önemli konu şüphesiz Fatih Sultan Mehmed'in emaneti ve fethin sembolü olan Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi olayıdır. Önceleri fetih kutlamalarını tasvip etmeyen ve bunu aşağılık kompleksi olarak değerlendiren Kısakürek, fethin 500. yıl kutlamasıyla ilgili farklı bir görüş sergilemiştir. Fethin “500. Yılına Doğru” adlı yazısında fethi temsil eden Fatih'in, inandığı davada fetih hareketinin timsali olarak tekrar dirileceğini yazmıştır. Ona göre “bu

kavram bazı yayın organlarında kabul edilir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda 1950-1970 yılları arasında Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesini talep eden İslami kesim, İslamcı düşüncenin de referans aldığı kişi veya kurumlar olduğundan yerine göre İslamcı kavramı da kullanılmıştır.

millet ölemeyecekse, bu Fatih dirilecektir” (Kısakürek, 1949: 2). Kısakürek, Ayasofya’yı “Türk’ün milli ve ruhi remzi” olarak görürken CHP’yi bu remzin ayaklar altına alınmasından dolayı suçlamıştır (Kısakürek, 1959: 1).

Fethin 500. yıl kutlamaları DP iktidarı dönemine denk gelmiştir. Fetih kutlamalarında Ayasofya’nın tekrar eski hüviyetine kavuşması, Fatih’in “emanetine sadakat” şeklinde bir duyguya dönüşmüş, fetih ve Ayasofya konusu birleştirilmiştir. Türk Milliyetçiler Derneği İstanbul Şubesi, İstanbul’un fethinin 500. yıldönümü kutlama programını büyük bir coşkuyla duyurmuştur. İçeriği zengin olan bu programa göre, fethin 500. yıl kutlamasında Türkiye radyolarında 15 Mayıs’tan 10 Haziran’a kadar her gün Fatih ve fetih hakkında konuşmalar yapılacaktı. Türkiye’nin tüm okullarında Mayıs ayı içindeki bir haftada, Fetih ve Fatih toplantıları düzenlenecekti. İstanbul Üniversitesi’nin bahçesine Fatih Sultan Mehmed’in heykeli dikilecek, 500. yıl kutlamaları düzenlenerek İstanbul Üniversitesi’nin adı “Fatih Üniversitesi” şeklinde değiştirilecekti. 500. yıla mahsus olmak üzere fetih gününün resmi tatil olması, Ayasofya Camisi mahyasına Fatih adını; Sultanahmet’e ise, fethin dair hadisin yazılması ve tüm camilerin Türk bayraklarıyla süslenmesine karar verilmiştir. Fetih programı çerçevesinde donanmanın merasim boyunca Boğaz’da seyretmesi, Taksim meydanının iki ucuna dikilecek yüksek direklerle, cephesi Beyoğlu ve Galata’ya bakacak şekilde, ışıklı yazılarla “İstanbul Türktür, Türk kalacaktır” yazısının yazılması kararlaştırılmıştır. Öte yandan bildiride fethin sembolü olan Ayasofya’da mevlit okutulması, Topkapı’dan başlanarak Fatih’in gemileri karadan yürüttüğü Haliç’te merasim geçidinin sonlandırılması açıklanmıştır (*Serdengeçti*, 1952b: 25). Öte yandan Türk Milliyetçiler Derneği İstanbul Şubesi’nin yayınladığı ve birçok yerde yayınlanan bildirisinde, Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesi de talep edilmiştir. Bu broşürde, Ayasofya’nın anlamı, “Türk gücü ve zaferinin işareti” ve “İstanbul’un Türkün olduğu ve Türk kalacağı” idi. Caminin müzeye çevrilmesi, “tarihin ve binlerce Türk kanının çizdiği kadere vurulan bir ihanet darbesi” olarak nitelendirilmiştir (*Sebilürreşad*, 1952b: 388).

Türk Milliyetçiler Derneği’nin heyecanla tertiplemek istediği fethin 500. yıl kutlaması programı gerçekleşmemiştir. “Dinci ve ırkçı” olduğu ve Malatya Suikastı ile ilişkilendirilen ve kapatılan dernek, fethin 500. yılını kutlayamamış ve fethin 500. yılı çok sönük geçmiştir (*Sebilürreşad*, 1952c: 32). Öte yandan neredeyse çok partili dönemden sonraki tüm sağ partiler Ayasofya’nın camiye dönüştürülmesi politikasını gütseler de bunda başarılı olamamıştır. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra Ayasofya’yı tekrar camiye çevirmeyi düşünmüştür. Ancak dönemin dış politikası gereği ve NATO ile alakalı Yunanistan’ı gücendirmek istememesi bu olayda geri adım atmasına sebep olmuştur. Ayrıca Ayasofya hususunda sembol bir isim olarak görülen Avukat Bekir Berk’in hükümete yazdığı açık mektubunda, Ayasofya’nın müze olarak kalmasının sadece Yunanlıları sevindireceği açıklaması bile laikliğe aykırı bulunmuş ve Bekir Berk hakkında dava açılmıştır. Bu arada Ahmet Emin Yalman’ın “Ayasofya’nın câmi olmasını isteyenlerin kafası ezilmelidir” ifadesi sonrası Hüseyin Üzmez tarafından vurulması (Ekinci, 2013) İslami camia ile DP arasının açılmasına sebep olmuştur. Muhafazakâr kesimin DP ile olan yakın ilişkileri, 1952’de cereyan eden Malatya Hadisesi ile bozulmuş, *Büyük Doğu* kapatılmış, Necip Fazıl tutuklanmıştır. Sezai Karakoç, bu olaydan sonra Menderes’in bu işte payının olmadığını göstermek amacıyla İslami kesime büyük baskılar uyguladığını, Necip Fazıl şahsında Büyük Doğucuları suçladığını ileri sürmüştür. Karakoç o günleri şöyle aktarmıştır: “Sonra tüm Türkiye’de devlet terörü esti. Ne kadar İslami dergi varsa kapatıldı. Sahipleri tutuklandı. Tevkif edilenler hep Malatya’ya sevk edildi. Menderes birden dönmüş, Müslümanlar aleyhine bir tavır almıştı... Yurt çapında bir baskı başladı dindarlar üzerinde. Âdeta nefes almak zorlaştı” (Karakoç, 1989: 10). Yaşanan gelişmeler üzerine Demokrat Parti ve Adnan Menderes muhafazakârlara hayal kırıklığı yaşatmıştır. Malatya Suikastı olarak bilinen hadiseden sonra kapatılan derneğin başkanı bile DP milletvekili olan Sait Bilgiç’ti. Türk Milliyetçiler Derneği’nin bir üyesi olan Hüseyin Üzmez’in, Ahmet Emin Yalman’a suikast tertibinden dolayı dernek kapatılmıştı. Sait Bilgiç de bundan dolayı DP’den ayrılmak zorunda kalmıştı (Koçak, 2015). Aslında İslami kesimin baştan beri DP ile ilişkileri mesafeliydi. Ancak Tek Parti döneminin uyguladığı laik politikalar ve DP’nin ezanı Arapça olarak okunmasını sağlaması gibi adımlar onları DP’ye yöneltmiştir. Hatta DP’nin iktidarının ilk yıllarında Ayasofya’nın tekrar camiye dönüştürülmesi beklentisinde olmuşlar, hiç olmazsa Cuma ve Bayram namazlarında ibadete açılması talebinde bulunmuşlardır.

Muhafazakâr/milliyetçi düşüncenin önemli isimlerinden biri olan Osman Yüksel Serdengeçti, fethin 500. yıldönümünde yazdığı “Ayasofya ses vermiyor!” adlı yazısından dolayı Ağır Ceza Mahkemesi’ne verilerek yargılanmıştı. Serdengeçti, bu yazıda fethin ve Fatih’in mabedinden Kur’an’ı kimin kaldırdığı, ezanı kimin susturduğu, dine ve imana saldıranın kim olduğu sorularını yönelterek CHP’yi suçlamış ve Ayasofya’nın müzeye çevrilmesini eleştirmiştir: “Köhne Bizans’ı tekrar hortlatmak isteyen elin” ve bunu söyleyen dilin kime ait olduğunu soran Serdengeçti, bunlarla ilgili “Elleri kurusun, dilleri kurusun!. Ayasofya, Ayasofya, seni bu hale koyan kim? Seni çırılçıplak soyan kim?” diyerek Fatih’in “temiz emanetinin üzerinde kirli ayakların dolaştığı”nı yazmıştır. Serdengeçti, Tek Parti iktidarının Ayasofya hakkında yaptığı tasarrufu sert dille eleştirdikten sonra, Fatih ve fetih hakkındaki duygularını şöyle ifade etmiştir: “Ayasofya! Ey muhteşem mâbed! Merak etme. Fatih’in torunları seni camiye çevirecekler. Gözyaşlarıyla abdest alarak secdelere kapanacaklar. Tahlil ve tekbir sedaları boş kubbelerini yeniden dolduracak. İkinci bir Fetih olacak. Ozanlar bunun destanını yazacaklar, ezanlar ilânını yapacaklar. Sessiz ve öksüz minarelerinden yükselen tekbir sesleri fezaları yeniden inletecek. Şerefelerin yine Allahın ve onun sevgili Peygamberi Hz. Muhammed’in şerefine ışıltılı yanacak. Bütün dünya Fatih dirildi sanacak. Bu olacak Ayasofya, bu olacak! İkinci bir Fetih, yeni bir basübadelmekt... Bu muhakkak.. Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakın...” (Serdengeçti, 1952: 3).

Fethin 500. yılını büyük coşkuyla karşılamayı düşünen ancak yaşanan gelişmelerden dolayı sönük geçen fetih kutlaması, sıradan bir tören şeklinde gerçekleşmiştir. Aslında fethin 500. yıl kutlamalarının sönük geçmesindeki tek neden Malatya Hadisesi de değildir. DP’nin dış politikasının Batı’ya yönelmesi bunda etkili olduğu söylenebilir. Zira Ayasofya Batı için önemli bir semboldü ve ilişkilerin zarara uğramaması da düşünülmüş olabilir. İstanbul’un fethinin 500. yılı etkinlikleri, İsmail Hami Danişmend’in başkanlığını yaptığı Fetih Derneği tarafından organize edilmiştir. Ancak kutlama beklendiği gibi bir coşku yaratmamıştır. Zira fetih kutlamasına Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes bile katılmamıştır. Fetih Derneği’nin programında yer alan, gemilerin karadan yürütülmesi ve yeniçerilerin gösterisi dahi iptal edilmiştir. Fethin 500. yıl kutlamasının bu şekilde sönük geçmesini eleştiren sadece muhafazakâr camia da değildir. *Ulus* gazetesi, “Biz Bu Acıyı 500 Yılda Bile

Unutamayacağız” manşetini atmış, fetih gününün politik nedenlerden dolayı sönük hatta gülünç geçtiğini ifade etmiştir (Tağmat, 2014: 57). Birkaç yıl sonra İstanbul Fetih Cemiyeti başkanı İsmail Hami Danişmend'in fethin yıldönümünde yaptığı konuşma, DP'nin dış politikadaki hassas dilini korumak olduğunu göstermektedir. Danişmend konuşmasında “İnsanlık Bakımından İstanbul'un Fethi” adlı bir konuşma yapmıştır. Danişmend bu konuşmasında, Müslümanlıktan önce de tüm dinlere “müsamaha” gösteren Türklerin, Anadolu ve İstanbul'un fethinde de “taassup ve zulmün yerine hürriyeti ve İslam adaletini” getirdiğini ifade etmiştir. Fetihden önce, “İstanbul sokaklarında Latin Kardinallarının külahını görmektense Türklerin sarığını görmek evladır” sözünü zikreden Danişmend, İstanbul'un fethinde olduğu gibi Anadolu'nun fethinde de Ortodoksların Bizans'a karşı Türklerle yardım ettiğini ifade etmiştir (*Sebilürreşad*, 1955: 397-398). Danişmend'in konuşmasındaki satır arası bu yaklaşımı, Kıbrıs meselesinden dolayı Türkiye-Yunanistan arasındaki gerilimi azaltmak olduğu düşünülebilir. Nitekim Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler üzerine Türkiye kamuoyunda Rumlara cevap olarak Ayasofya'nın ibadete açılması gerektiği dile getirilmiştir.

Türk Milliyetçiler Derneği'nin “manevi lideri” olarak nitelendirilen Nurettin Topçu, fetih kutlamalarında aktif olarak bulunmuş ve Milliyetçiler Derneği'nde konferanslar vermiştir (Öğün, 1992: 51). Topçu açısından İstanbul'un fethi sıradan bir olay değildir. Bu olay sadece Bizans'ın tarihe karıştığı bir devir de değildi. Aynı zamanda peygamberin duasına mazhar olmuş “bir kılıçla” açıldığını düşünmek de bu mirasın mahiyetini ihtiva edemezdi. Ona göre fetih mirası, Çaldıran'dan başlayarak, Plevne'ye, Mehmet Akif ve Hüseyin Avni Ulaş'ı da içine alan “Türk milliyetçiliği” dir (Topçu, 2016: 15). Topçu, fethin 500. yılında planlanan Fatih adına heykel ve anıt yapılmadığını, ancak İstanbul Üniversitesi'nin adını “Fatih Üniversitesi”; Ankara Üniversitesi'nin adının da “Yıldırım Üniversitesi” olarak değiştirilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir (Topçu, 2016: 38). Topçu, İstanbul'un fethiyle alakalı 29 Mayıs 1956'da Milliyetçiler Derneği'nde düzenlenen fetih programında “iki fetih”ten bahsetmiştir. Bunlardan biri Fatih'in “kılıçla kazandığı” fetihtir. İkinci fetih ise; “ruhlarda yapılan inkılap”tır. Ona göre Fatih “kılıcı ve imanı” birleştirmiştir. Birinci fetih tamamlanmış, ikinci fetih ise sürekli devam etmektedir. Ona göre fethin ikinci manası, Tanzimat dönemiyle zaafa uğramıştır. Hâlbuki İslam öncesi Türkler “haysiyetini koruyacak kabiliyet”teydi. Müslümanlığı seçtikten sonra da “insanlığın haysiyetini de koruyacak iktidar sahibi” idi. Ancak son birkaç asırdır Allah'ın adını üç kitada yayan “Türk ruhu”, “heyecansız, isyansız bir saman çöpü gibi rüzgârda” sallanmaktaydı. Fatih'in torunları olan nesil, onun yolundan gitmeyi bırakmıştı (Topçu, 2016: 38). Bu meyanda Topçu'ya göre İstanbul'u bir daha fethetmek gerekliydi.

1960'dan sonra muhafazakârların fetih konusuna önem atfetmeleri ve Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesini istemeleri “yobazlıkla” suçlanmalarına sebep olmuştur. Buna karşı Peyami Safa, “Ayasofya'nın tekrar cami haline gelmesini isteyenlerin emellerini yobazca bir hayal sanmak da gafletlerin gafletidir” ifadesini kullanmıştır. Ona göre, “Fatih yobaz değildi. Hıristiyanlığa verdiği imtiyazlar bunun delilidir. Fakat Ayasofya minarelerinden yükselecek ezan sesinin bu şehirde İslâm-Türk hâkimiyetini ebedileştireceğini biliyordu. Beş asır sonra torunları arasında bunu unutanların bulunabileceğini tahmin edemezdi.” (Safa, 1964: 4). Söz konusu dönemlerde fikirler, çıkartılan gazete ve dergiler aracılığıyla dile getirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan Ayasofya'nın “milli bir dava” olmadığını iddia edenlere karşı *Fedai* dergisi başyazarı Kemal Fedai Coşkun, “Ağlayan Ayasofya değil, Ayasofya'nın şahsında Müslüman Türk Milletidir” adlı bir yazı kaleme almıştır. Coşkun, bu yazısında Ayasofya'yı, milletin “haysiyet ve şeref davası” olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Ayasofya hususu millete götürülmeli ve bir referandum yapılmalıydı ve her yıl kutlanan fetih programlarında Fatih'in “ruhunun şad” olduğuna inanmanın kendilerini aldatmaktan başka bir getirisi yoktu. “Ezanları susturulmuş Ayasofya” dururken fetih kutlamalarının bir neticesi olamazdı. Coşkun'e göre “fetih” deyince Ayasofya akla gelirdi: “Ayasofya fethin bir remzidir. Boynu bükülmüş, kubbelerinde tekbir sedaları kesilmiş, şerefelerinde müezzinlerin Allahu Ekber nidaları dindirilmiş bir Ayasofya'nın karşısında yüce Fatih'in ruhunun şen ve müsterih olabilmesine imkân var mıdır?” (Coşkun, 1964: 10).

Ayasofya meselesi Türkiye'nin dış politikasıyla da ilgili bir konudur. Kıbrıs meselesinin gündemde olduğu dönemlerde muhafazakâr kesim tarafından, Türk hükümetinin Rum kesimine tarihi cevap olarak Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi talep edilmiştir. Bu konuda *Sebilürreşad*, 1964 yılında Rumlara Kıbrıs politikasına karşı, Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesinin İnönü'nün tarihi bir görevi olduğunu belirtmiştir. Dergi yazarlarından Ali Rıza Alp, Türkiye'de Yunan halkına ve Rumluğa tanınan müsamaha'ya rağmen, Ayasofya minaresinde ezan seslerinin sustuğunu, Ayasofya'nın ibadete açılması durumunda, Megalo İdea düşüncesinin çökerek Bizans hayallerinin kökünden silineceğini ifade etmiştir. Şehitlerin ruhunun “Lozan kahramanı” İnönü'yü vazifeye davet ettiğini yazan Alp için Ayasofya, “Fatih'in ve meçhul Yeniçerilerin başlarını ilk defa secdeye koydukları yer bizim için bir din kadar mukaddestir” (Alp, 1964: 54). Bu arada Kapalıçarşı ve Mahmutpaşa esnafı binlerce imzalı dilekçe ile vilayete müracaat etmiş, Ayasofya'nın ibadete açılması için aracı olmasını istemişlerdir. Dilekçelerde Kapalıçarşı ve Mahmutpaşa'nın toptancı, perakendeci, ithalâtçı ve ihracatçı firmaların mühür ve imzaları yer almıştır. Bu dilekçede, “Otuz yıldan beri hiç bir müsbet gerekçeye dayanmadan müze haline getirilen Ayasofya'nın Fetih günü olan 29 Mayıs'a kadar ibadete açılması Fetih günümüzü mânâlandırmış olacağından, ilgili makamların alâkası temenni olunur” ifadeleri yer almıştır (*Sebilürreşad*, 1964: 54). Yine *Fedai* dergisi Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi ve fetih sembolü olarak aslına döndürülmesini sürekli dile getirmiştir. 1966 yılında dönemin iktidarı ve İnönü'nün Ayasofya ile ilgili politikasını eleştiren Coşkun, burada da Ayasofya'yı “milli iradenin zincire vurulmuş sembolü” olarak tasvir etmiştir. Ona göre Ayasofya'nın “matemi vatanın semalarını tutmuşken, demokrasi olmayan bu memlekette cumhuriyetin kendisi de fanteziden” ibarettir. Ayasofya'yı “Yunan dostluğunun bir sembolü” olarak müzeye çevirenler, dostluk bozulmasını diye fetih kutlamalarından kaçınmıştır. Coşkun, ayrıca İsmet Paşa'nın Kıbrıs ve Ayasofya ile ilgili politikasının vatanseverlikle bağdaşmadığını zikretmiştir (Coşkun, 1966: 12). Ayasofya konusu söz konusu kesim tarafından hükümete bir baskı aracı olarak kullanılmış, Rum kesimine verilecek en iyi cevabın Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi gerektiği olmuştur.

Sezai Karakoç, *Diriliş* adlı dergisinde Ayasofya'ya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Ona göre Ayasofya Doğu'da olduğuna göre Doğulu'ya aittir. Bu meyanda Ayasofya üzerinde Batı'nın ve Batı dini olan Hristiyanlığın hakkı yoktu. Ayasofya'nın kapanarak müzeye çevrilmesi “Doğu'nun zincire vuruluşunun sembolü”dür. “Müslüman Ayasofya çarımha gerilmiştir. Canlı ve diri olan müminler topluluğuyla kaynaşmış olan caminin müzeye çevrilmesi, çarımha gerilmesidir.” Karakoç'a göre, “Ayasofya

Müslümandır ve yapıldığı günden İstanbul'un fethine kadar gizli Müslümandır. Hanif dininde olan Ayasofya beş yüz yıldan beri de açık Müslümandır." Karakoç, Ayasofya'ya manevi bir anlam yükleyerek tarihteki önemine vurgu yapmış, Ayasofya üzerinden "diriliş" mefkûresini açıklamaya çalışmıştır: "Evet Ayasofya, bütün anlamıyla İslam'a aitti. Hz. Peygamberin gelişinin haber halindeki en büyük anıtı oldu. Ölüler için bir anıt değil. Gelecekler için, ebedi sağlar ve sağlıklar, diriler ve dirilişler için bir anıt" (Diriliş, 1966: 30). Bu bağlamda Karakoç'un Ayasofya'ya yüklediği anlam yapının ilk günden günümüze ve geleceğe Müslümanlar açısından önemini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi olayını *Büyük Doğu* dergisi başta olmak üzere farklı süreli yayınlarda dile getiren Mustafa Yazgan, *İslâm'ın İlk Emri Oku* dergisinde "Selâm Sana Ayasofya" adlı bir şiir yayınlayarak duygularını şu mısralarla dile getirmiştir: "Taşlar insana küser mi? Ayasofya'nın taşı toprağı, kendini vatanda garip bırakan, Sultanahmetlere, Süleymaniyelere imrendiren ilgisizliğe küskün. Seninle barışık olanlardan selâm sana...? Sesi kısılan vicdanlardan selâm sana. Ayasofya! Güzel Ayasofya... Ümidini kuvvetli hükümetlerde arayan, iradesini kuvvetli ellerde yumrukladıran, fikrinin Hakka ve Halka inanan devlet adamlarında gerçekleştiğini görmek isteyen Ayasofyanın MÜSLÜMAN-TÜRK CAMİİ olarak millete hediyesini haykıran Türk Milletinden kucak dolusu, gönül dolusu selâm sana" (Yazgan, 1966: 5). Yazgan'ın bu mısraları onun Ayasofya ile ilgili kurmuş olduğu duygusal bağı işaret etmekte ve Ayasofya'nın tekrar ibadete açılması ümidinin güçlü, irade sahibi bir hükümette olduğunu düşündürmektedir.

İstanbul'un Fethi ve Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi konusu muhafazakâr, milliyetçi ve mukaddesatçı camianın sürekli gündeminde olmuştur. Fethin her yıldönümünde Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi de gündemden düşmemiştir. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Mücadele Birliği gibi teşkilatlar için İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın tekrar camiye açılması Türk-İslam tarihi açısından önemli olgulardır. MTTB ilk olarak 1965 yılında fetih kutlamaları yapmıştır. Sonraki yıllarda Fethin 514. yıldönümü etkinlikleri kapsamında Edirne'den başlanarak Sultanahmet'te son bulan geniş katılımlı program düzenlenmiştir. MTTB başkanı İsmail Kahraman, bu programda fethin sembolü olan Ayasofya'nın minarelerinin ezansız olması dolayısıyla fetih kutlaması yapmayacağını söylemiş ve bir saat boyunca protesto oturduğu oturmuş. En önemli olaylardan biri de 27 Temmuz 1967 tarihinde Ayasofya'da toplu olarak kılınan namazdır. Papa'nın Türkiye'yi ziyareti esnasında üst düzey karşılanmaları ve Papa'nın Ayasofya'da diz çöküp dua etmesi, diğer turistlerin de buna eşlik etmesi tepkiyle karşılanmıştır. Papanın Ayasofya ziyaretinin dini bir ayine dönüşmesi üzerine dönemin MTTB üyeleri Ayasofya'ya giderek cemaatle namaz kılmışlardır (Burak, 1969: 48). MTTB ön planda olan bir kuruluş olarak Ayasofya meselesini sürekli gündeminde tutmuş, sonraki zamanlarda Ayasofya'da toplu namaz kılma eylemlerinde bulunmuştur.

1970 yılında fethin 517. yıldönümü kutlamaları, başta MTTB olmak üzere 33 milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı "sağ cephe" olarak adlandırılan kuruluşlar tarafından Saraçhane Meydanı'nda gerçekleşmiştir. Mitingde dönemin MTTB Başkanı Burhaneddin Kayhan ve Necip Fazıl Kısakürek bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmalar fethin milli bayram olması ve Ayasofya'nın ibadete açılması ve "zincirlerinden kurtarılması" üzerinedir. Ayrıca 1970 yılında sol yayınlarda Fatih'e dil uzatılması ve Osmanlı'na yönelik "gerici, katil, emperyalist" suçlamalarına karşı MTTB'nin yayın organı olan *Milli Gençlik* dergisinde "35 Milyon Lanet" adlı bir yazı kaleme alınmış ve solcular ağır şekilde eleştirilmiştir (Keskin, 1970: 19). Söz konusu yıllarda sağ ve sol kesimlerin yayın organlarında birbirlerine karşı eleştirileri artarak devam etmiştir. Sağ kesim milli ve dini değerleri koruyan bir refleks göstermişler ve Ayasofya fetih etkinlikleriyle gündemden düşmemiştir. Fetih kutlamaları 1970'lerde Mücadele Birliği tarafından düzenlenen etkinliklerle kutlanmıştır. Birliğin yaptığı fetih yürüyüşü Topkapı'dan başlanarak Ayasofya'ya kadar sürdürülmüştür. Burada Fatih'in peygamberin methine mazhar olması dile getirilirken onun emaneti olan Ayasofya'nın camiye dönüşmesi talep edilmiş, ayrıca Patrikhane'nin önünde protestolar yapılarak "milletin koynuna sokulmuş yılan durumunda olan" patrikhanenin yurt dışına sürülmesi talep edilmiştir (Yeniden Milli Mücadele, 1970: 4).

Ayasofya'nın tekrar ibadete açılmasını talep eden kesimler 1970'lerden sonrada bu mücadeleyi sürdürmüştür. Bazı siyasi oluşumlar ve siyasi partilerin de gündeminde olan Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi gerçekleşmemiştir. Ancak bu talep elli yıl sonra gerçekleşecek, 86 yıl boyunca müze olarak ziyaretçileri kabul eden yapı, camii statüsünde ibadete yeniden açılacaktır.

3. SONUÇ

İstanbul fethinin sembolü ve Fatih'in emaneti olarak görülen Ayasofya'nın 1934 yılında müzeye çevrilmesi meselesi, muhafazakâr ve İslamcı kesimleri derinden etkileyen bir olaydır. Tek Parti rejiminin sona ermesiyle birlikte Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi talepleri daha yüksek bir sesle dile getirilmiştir. Bu doğrultuda çok sayıda kesimin girişimleri olmuştur. Bu girişimler bazı teşkilatların faaliyetleri ve çıkartılan süreli yayınlarda açıkça dile getirilmiştir. Hükümetlere Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi hususunda baskı yapan kesimler bu ideallerinden vazgeçmemişler ve bu uğurda bedeller ödemişlerdir.

İstanbul'un fethi yıldönümlerinde sıkça dile getirilen Ayasofya konusu, fetih ile adeta birbirine kenetlenmiştir. Bu bağlamda İstanbul'un fethi kutlamalarının en temel mesajı, fethin sembolü olan Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesidir. Kimi zaman bu kutlamalarda Ayasofya'nın müzeye çevrilmesindeki irade eleştirilmektedir. Kemalizm ve Tek Parti rejiminin Fatih'in emaneti olan caminin müzeye çevrilmesi olayı bir ihanet olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu tercihin İslam düşmanı olarak nitelendirilen emperyalistlerin isteğiyle yapıldığı ileri sürülmektedir.

İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın cami olarak tanzimi muhafazakâr düşünürler için hem iç hem de dış meseledir. Kıbrıs meselesi her gündeme geldiğinde Yunanistan'a tarihi bir cevap niteliğinde Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi istenmiştir. Öte yandan Ayasofya meselesi, dini ve milli duygulara aynı anda hitap etmesi hasebiyle muhafazakâr ve milliyetçi

camiaları bir araya getiren bir gelişmedir. Hakkında çokça yazılar yazılan, şiirler ve ezgilerle dile getirilen mesele gündemden düşmemiştir. Bu kapsamda 86 yıl sonra ibadete açılan Ayasofya'nın, geçmişinde yapılan konferanslar, eylemler ve talepler tarihi bir arka plan oluşturarak Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürülmesi noktasında önemli bir birikim sağlamış ve tarihi boyutun yanı sıra toplumsal, siyasal ve zaman zaman küresel bir boyutu ihtiva eden yönleriyle Türkiye açısından bir kazanım olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. & Öztürk, S. & Baş, Y. (2005). *Üç Devirde Bir Mabet*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Alp, A. R. (1964). "Ayasofya Camii İbadete Açılmalıdır", *Sebilürreşad*, Cilt. XV, Sayı: 354.
- Burak, O. (1969). "Tarih Boyunca Milli Türk Talebe Birliği", *Milli Gençlik*, Özel Sayı.
- Copeaux, E. (2006). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, , çev. A. Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşkun, K. F. (1964). "Ağlıyan Ayasofya Değil, Ayasofyanın Şahsında Müslüman Türk Milletidir", *Fedai*, Sayı:11.
- Coşkun, K. F. (1966). "Kıbrıs ve Ayasofya", *Fedai*, S. 27.
- Çoruhlu, Y. E & Demir, O & Yıldız, O. (2016). Ayasofya Bilmecesi: Kilise, Cami, Müze, Hangisi?, *TAAD*, Yıl:7, Sayı:27, s. 17-32.
- Ekinci, E. B. (2013). "Ayasofya Câmii'ni Açmaya Kimin Gücü Yeter?", <http://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=432>. Erişim: 27.10.2020.
- Esra Güzel Erdoğan, E. G. (2012). "Bizans Dönemi'nde Ayasofya, Tarihiçesi ve Mimari Özellikleri Hakkında Genel Bilgiler", *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1. s. 1-7.
- Eyice, S. (1991). "Ayasofya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4. cildinde, s. 206-210.
- Fedai*. (1964). Sayı:11.
- Kandemir, İ. (2004). *Ulu Mâbed Ayasofya*, İstanbul: <http://www.ulumabedayasofya.com/>. Erişim: 25.10.2020.
- Karakoç, S. (1966). "Ayasofyanın Anlamı", *Diriliş*, Cilt:2, Sayı: 2.
- Karakoç, S. (1989). "Hatıralar", *Diriliş*, Sayı: 52.
- Keskin, B. (1970). "35 Milyon Lanet", *Milli Gençlik*, Özel Sayı.
- Kıskürek, N. F. (1943). "1001 Çerçeveden, Kurtuluş", *Büyük Doğu*, Cilt. I, Sayı: 5.
- Kıskürek, N. F. (1949). "1001 Çerçeveden, 500 üncü Yıla Doğru", *Büyük Doğu*, Yıl. 5, Sayı: 11.
- Kıskürek, N. F. (1959). "Ayasofya", *Büyük Doğu*, Sayı: 6.
- Koçak, C. (2019). "Türk Milliyetçiler Derneği'nin Kısa Hikayesi", *Star Gazetesi*, 11 Ekim 2015. <http://www.star.com.tr/yazar/turk-milliyetçiler-derneğinin-kisa-hikayesi-yazi-1061933/>, Erişim: (15.07.2019).
- Kuzucu, K. (2018). *Kahramanı Yaratmak: İttihatçıların Alemdar Mustafa Paşa'yı Hatırlaması*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ogan, M. R. (1952). "Ayasofya: Meçhul Şehitler Abidesidir", *İslam Dünyası*, Sayı: 7.
- Öğün, S. S. (1992). *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özalper, M. (2019). "Türk Ruhu Mecmuası'nda Değerler Eğitimi", *VI. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu*, 10-12 Ekim 2019, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, s. 585-592.
- Özdemir, H. (2014). "Fatih'in Vakfiyesi Ve Roma'nın Fethi Müjdesi", *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bülteni*, Ayasofya Özel Sayısı, s. 3-5.
- Öztürk, A. H. (1958). "Fetih Şuru", *Türk Ruhu*, Sayı: 9.
- Safa, P. (1964). "Ayasofya Davası", *Fedai*, Sayı:11.
- Sebilürreşad*. (1952a). "Ayasofya Camii Hakkında Bazı Notlar", Cilt. V, Sayı: 125.
- Sebilürreşad*. (1952b). "Ayasofya Camii", Cilt. V, Sayı: 125.
- Sebilürreşad*. (1952c). Cilt. VII, Sayı: 152.
- Sebilürreşad*. (1955). "İstanbul Fethi", Cilt. VIII, Sayı: 200.
- Sebilürreşad*. (1964). Cilt. XV, Sayı: 354.
- Sebil*. (1977). "Ayasofya Camii", Cilt: II, Sayı: 74.
- Serdengeçti, O. Y. (1952). "Ayasofya", *Serdengeçti*, Yıl. 6, Sayı: 17.
- Serdengeçti*. (1952). Yıl. 6, Sayı: 19-20.
- Tağmat, Ç. D. (2014). "Fetih Derneği ve İstanbul'un Fethinin 500. Yılı", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 3, Sayı: 4, s. 46-60.
- Tevetoğlu, F. (1951). "500 üncü Yılı Karşılarken: Ayasofya Camiimiz", *Sebilürreşad*, Cilt. 5, Sayı: 105.
- Topçu, N. (2016). *Büyük Fetih*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yazgan, M. (1966). "Ayasofya Selam Sana", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, Cilt. 5, Sayı: 53.
- Yeniden Milli Mücadele*. (1970). Sayı: 18.
- (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), BCA. 30.18.01.02. 20.37.18)
- (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), BCA. 30.18.01.02. 49.79.6).